

veszitsük — mindig egy pillanat alatt. Tesztünk egy mozgony, melly minden órában tíz mérföldet halad; lelkünk egy nagy üstü gőzerőmű, — éltünk hasonlít a' futó csillaghoz 's halálunk úgy lep meg bennünket mint egy villám." (Francziából.)

Fábián.

Nyelvtudományi kalászkok

a' müncheni codexből.

Az, der, die, das. Magánhangzó előtt mindig kiíratik egészen; az etnikosok 25. l. az ártatlan vért 76. l. az angyalok 82. stb.; — mássalhangzó előtt elhagyatik z betűje, 's az a miként a' bécsi codexben ponttal jelettetik, a' néptől, a' szénán, 45. l. Különös csinnal használtatik a' fő- és mellék-nevek meghatározásában, — 's innen lön, hogy Máté' evangyélioma 6-tod fejezete elsőbb 74. sorában csak kétszer jó elő. — Általános szabályul lehet tenni; hogy az én, te, ő, személyes-, úgy a' ki, mi, és melly visszavivő-névmások, 's a' főnevek elébe, kivált ha ezek a' birtokos névmást vevék fel ragul, nem tétetik, hacsak az azon, ezen, mutató névmás' eszméje, vagy egy szélesb értelmet rejtő kifejezés' szorosb meghatározása szükségkép meg nem kívánja; — péld. Hol vagyon ki született sidóknak királya; — kik mikor hallották volna a' királyt, elmenének, és ime a' csillag kit láttak vala, 18. l. Minden ki hallja en igéimet, hasonlaték bölcs emberhez ki rakja ő házat kö szirtón, 29. l. — Hirdessétek meg Jánosnak, mellyeket hallottatok 36; — hogy beteljesednék melly mondatott proféta miatt 43; — ménden mi szán be mégyen hasba mégyen, mellyek kedeg szábol kijönnek szüből származnak 47; — mondjátok mert úrnak dolga vagyon velek; — és beméne Jézus istennek templomába 59; — nem vészed embereknek személyeket, — illik é császárnak adót adnonk, 63. — Ha ember mondand atyjának 97. — Lésznek kedeg azok törödelmnek napi, ollyak mellyek nem voltak teremtetnek kezdetétől fogván, 113. — Jajk kedeg terheseknek és szülőknek a' (azon) napokban. — És lesznek jelenségek napban és hódban és csillagokban, és földéken nemzeteknek szorongatások, 180. — Ez en testem ki tü értetek elároltatik, ezt tegyétek en emlékezetemre 181; — kértem te érted, hogy meg ne fogyatkozzék te hűtőd 182; — és lőtt ő vereje miképen vérnek csep-

penete. — És elvágá ő jog fülét, 183; — Te vagy é sidóknak királya 184. — Kiméne azért Péter és a' más tanéjtvány, és jutának a' koporsóhoz, — és a' más tanéjtvány hamarabb eleve futa Péterrel, és elébb juta a' koporsóhoz, és látá a' lelláhokat vetvén, de maga nem méne be a' koporsóba, 238.

Bè, ba (be, ba), névhatározó, in. Átalán fogva röviden íratik, péld o elébé (ő eleibe) 51. l., azok a' ködbe bemenettek, intransibis illis in nubem, 148. — Híven megkülönböztetik a' ben és ban-tol; — vagynak azonban példák, mellyek Révai' sejtését látszanak igazolni, hogy hajdan mint a' hebereknél, nálunk is különbség nélkül használtatott a' be, ba, nem csak helyből mozdulati, de helyben nyugvási eszmék kifejezésére is, — illyenek: úrnak nevébe, in nomine Domini, 175; — kiibe tü reménykedtek, in quo vos speratis, 202; — és egyembe örvendeznek vala, et congratulabantur, 124; — ő vele egyembe evők, cum illis discumbentes 135. — És viszont, hogy a' ben, ban, ből értelemben is vétetett, miként vétetik még ma is e' szólásban: a' kenyérben sem eszik eleget, az az: olly szegény, hogy a' kenyérből sem ehetik eleget. — Előjönnek itt: adjak nekünk a' tü olajtokban, date nobis de oleo vestro, 70; — a' szőlőnek gyümölcsében, de fructu vineae, 109. — Sőt még ra, re, értelemben is véteték olykor a' ba, be. Találtatik: adjak ő neki gyűrőt ő kezébe, és sarut ő lábaiba, date annulum in manum ejus, et calcementa in pedes ejus, 166; — mit latinosságnak azért nem nézek, mert Pesti és Erdösi is hasonlóan fordítá. — A' ből, ból, különben sem egyéb mint be-ül, ba-ul, vagy miként hajdan köz életben is volt: bel-ül, bal-ul, bel-öl, bal-öl, — a' városbalol = ex civitate; — a' falubalol jövőt, venientem de villa, 119.

Bél (bel, ma: hél) főnév, internum. Csak összetételben jó elő: bél poclos (bel poklos) hydropicus, 162. — Pestinél szinte így, — Erdösinnél: kinek büre közit sárviz folta vala meg. — Innen:

Béle (belé) névmás, in illum, illud, se. Önnön belé fordólván, in se reversus, 165; — hünek ő belé. crediderunt in eum, 193; — így: te beléd, én belém stb.

Bélöl (belől) ígehatározó, de intus. És ő belől felelvén, et ille de intus respondens, 153. Pestinnél: onnét belől; — Erdösinnél: belől.

Hogy főnévhez illy alakban, még pedig kemény magánhangzóval ragasztatnék, csak egy példa van az egész codexben: a' faluból jövőt, *venientem de villa*, 119; — innen lett összehúzza a' ből, ből rag. Épen így: alól: *de deorsum*; — tő alól valók vagytok, *vos de deorsum estis*, *megől, felől, hazól* stb.

Ben, ban, *névhatározó*, in. Helyben nyugvás' eszméjét fejezi ki. En szeretemben, *in dilectione mea*, 227; — a' napok egyikben, *in una dierum*, 176; — bizonyosok valának Jánosnak igaz proféta voltában, *certi sunt Joannem prophetam esse*, 176. — De van ből, ből értelme is: Ésők ezekben semmit sem értettek, *Et ipsi nihil horum intellexerunt*, 172; — ne veszessek el abban, *non perdam ex eo*, 204; — tüvisben font koronát, *plectentes coronam de spinis*, 235; — hozzatok ide a' halakban, *afferte de piscibus*, 240. — Erdősinél is előfordul: az juhokban le vágjon.

Benn, *igehatározó*, intra. — Őn] benne, *intra se* 49; — gondolának önnön benne, *cogitaverunt intra se*, 176; — és ő igéjét nem valjátok tő bennetek lakozóvól, *et verbum ejus non habetis in vobis manens*, 201; — lakozjatok en bennem, *manete in me*, 227.

El, *igehatározó*. Egy eredetű a' meg, vagy miként a' hon' némelly tájékain még ma is ejtik, eg *igehatározóval*, — sőt úgy látszik az eg-ből lett az el, az egy, az elő, az elv, a' meg, megy, és még. Révai Elab. Gram. Hung. Vol. I. p. 124, 125. a' betű hagyásokról beszéltében, az eg'ette (megette), eg'lett (meglett) ejtésekét *vitioso quarundam partium usu* szokásba jötteknek állítja; — de úgy tetszik, ez nem annyira hibás mint első tekintetre gondolható. — Bajos másként megfejtünk, hogy a' megvégezi, megmarad, megengedi stb. miként nemcsak e' codexben, de számtalan régi iratokban olly gyakran előfordul, ugyan az mi: *elvégezi, elmarad, elengedi*; — hogy az *elvément*, ugyan az mi: *megé-ment*, 's az *elvé-milik*, ugyan az mi *elmilik*, praeterit. — Borsod vgyének 1641-ki és 1642-ki két tanúvalási bizonyosság-levele fekszik eredetiben előttem. — Amabban olvasom: „Masodsor, az Eghrý Törökók *mint el* harmincz szamu Török gyalog ki jüuen Gyeór ala; — Harmadsor az Eghrý Törökók Tizen hatt Louasok, Gyeór ala ki jüuen; — Gyeór ala ki jüuen *mint el* mas fel szaz Louasok; — Eőteődször, az Eghrý Törökók *mint egy* hetuen őtt Gya-

logh Török ki jüuen Gyeór ala; — Emebben pedig: „Nyilván tudgya aszt, hogy Egher útele után az Törökkel ezer forintban summáltak megh, és abban tartották megh az Varost *mint ell* negy esztendeigh; — És *mint ell* hat esztendeigh ebben summáltatták eőket.“ — Nem szenved tehát kétséget, hogy az *el* és *egy* felváltva használtatott hajdanta. — Említem-e hogy Eszterházy Miklós gróf nádor felváltva használta a' meg, megy és még (adhuc) szóejtésekét is; — 1631. febr. 27-ki levelében írja saját kezével: Csak nem meg (meg) Halok az sok buba, dologban, — miuel Nincz *megk* (meg) az az Ereő az kj kiuantatnek.“ — Azon év mart. 16-ról: „Vesetis (veszett is) Valamennj benne, de meg (megy, még) nem tugiuk“, — „semmuel nem gondolom Hogi Adossak Volnank *megi Edigh* (megy eddig) nekik.“ — E' szerint már eg, meg, megy, még, egy, és *el* átváltozásokat láttunk, — most nézzük át egyenként a' példákat, melyeket tanúságul nyújt e' codex; — 1-ször, hogy a' meg annyi mint *el*: — és az adósságot *meghagyá* neki, 54; — a' meghagyá szó a' deákban így áll: *dimisit*, Pestinél és Erdősinél: *megengede*, ma így fordítanak: *elengede*. — Mindjárt a' következő 55-d. lapon olvasható. És úgy lön, mikor *megvégezte* volna Jézus e' beszédeket, — a' deákban: *Consumasset*, ma így fordítanak: *elvégezte volna*. — Alább: Ha illik embernek ő feleségét *elhagyni*, — *meghagyja* ember, atyját és anyját és egyesöl ő feleségével; — a' deákban mind az *elhagyni*, mind a' *meghagyja*, dimittere igével adatik. — A' számtalanból elég legyen még ez egy helyet felhoznom: Azért kiket isten egybe szerketet, ember *meg ne válassza*, *quod ergo Deus conjunxit, homo non separet*, 55. — 2-szor, hogy az *el*, annyi mint *meg*; — *Elfelethettek* kenyeret velek vennieik, *obliti sunt panem accipere*, 99; — Mártha azért hogy hallotta hogy Jézus *eljött* eleibe futa ő neki, *Martha ergo ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi*, 218. — Mai életben is az *elgondoltam* és *meggondoltam*, *elismerem* és *megismerem* egyaránt használtatik. — Ezekben az *el* és *meg* nem egyéb mint affirmatio. — Ugyan az következőkben: a' templom soporláha ketté szakada felől *ménd el* aljaiglan, a *summo usque deorsum*, 120; — és jövének *ménd el* hozjáiglan, *et venerunt usque ad ipsum*, 133; — a' városból *el* ki méne, *abiit foras extra Civitatem*, 60; — követi vala ötét ménd

el he a' papok fejedelme pitvaraiiglan, *secutus est eum usque intro in atrium summi sacerdotis*, 117; — Erdősínél is találtatik: el ki vettetett, *mittetur foras*, 150. — Én még a': hagyjátok el egy eddeglén, *sinite usque huc*, 183, kifejezésben 'sem látom az egy-et egyébnek, mint az affirmans el vagy meg betű' cseréjének; — ugyancsak affirmatio a' mai divatban lévő egy előre, 's el végre szólás-módokban. — 3-szor, hogy az el és elő vagy elv, elvé, eleve, és megé egy értelmű. El menének, *abierunt*, 233; — elébb menvén, *praeteriens*, 212; — kik el-tévehedték Izraelnek házát, *qui perierunt domus Israel*, — nem 'szenved kétséget hogy itt a' per, praeter-nek iratott vagy olvastatott hibásan; — És mikor hallaná a' gyölegezetnek eleve multát, *Et cum audiret turbam praeter euntem*, 173; — eleve futván, *praecurrens*, 173; — az elébbi proféták közzől, *Propheta de prioribus*; — eleve menni, *transire*, 31; — tengervé, *trans fretum* 49; — Jordán elvé, *trans Jordánem*, 55, az az Jordanon túl, Jordán megé; — elméne, *transiit*, 36; — elment volna, *transiisset*, 38; — elváltoztaték, *transfiguratus est*, 101, stb.

Jonho (jonhó) *jónév*, cor. — Bódogok tiszta jonhoúak, *beati mundo corde*, 22; — tii jonhótok, *cor vestrum*, 55. — Csak e' két helyen jó elő, egyébbiránt *cor* mindig szű-ve fordítatik. Erdősi e' helyet: *per viscera misericordiae Dei nostri*, így fordítja: „Az mű istenünknek kőnőruletes szűinek és iohának általa“, mi e' codexben így adatik: „mű istenünkbeli irgalmasságnak miatta.“ — A' *bel* tehát, és *jonhó* vagy *joh* annyi mint *viscera*. Innen származott kétség kül a' *gyon*, vagy mint a' Hegyalján ejtik *gyoh-on*, *confitetur*, — az az megvalja a' szív', a' kebel', titkait. — Innen az *éh* *gyom*-ra, vagy *éh* *jom*-ra; — sőt mint nekem látszik, innen az *ink-ább*, vagy *jonk-ább*, *jonho-ább*, *jonh-ább* = *magis* ígehatározó is. — A' hon' különböző vidékein a' *joh* majd *máját* majd *zuzát*, az az a' szárnyas állatok *belét*, *gyomrát* jelenti.

Kél (kell, kell) *köszép íge, oportet, placet.* — Mert mindenha *kell* imádkozni, — sonha meg nem *kell* fogynakozni, *quoniam oportet semper orare, oportet non deficere*; — *Kell* vala, *oportebat*, 196; — *kellett* volna Herodesnek, *placuisse Herodi*, 94; — semmire *kellő*, *ad nihilum valet*, 23; — nem *kellő* az

egészeknek urvos *non est opus valentibus medi-*
cus, 32. — Innen:

Kellemetes, necessarius, placitus, opus
est, expedit stb.

Kelletik (kelletik, kellettik) *közép ige*, placet. — Szökdöső Herodiadisnak lyánya az ebéllőház közepett, és *kelleték* Herodesnek, *saltavit filia Herodiadis in medio, et placuit Herodi*, 45; — Úgy *kelletett* tii atyátoknak, *placuit patri vestro*, 158; — Te benned jól *kelletett* en nekem, *in te complacuit mihi*, 130; — Úgy atya, mert így volt *kelletvén* te előtted *Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te*, 38. — Világos ezekből, hogy a' *kelletik* ige, melyet az újabb időkben egészen' kitagadtak, valósággal létezik nyelvünkben. — Szenvedő alakja ez a' *kellet*, placitum facit cselekvő igének, mint *járatik* a' *járat*-nak stb. Később főként a' német: *müssen* értelemben véteték, megkülönböztetve a' *kell* vagy *köll* igétől, melyel a' *sollen*, *dürfen* értelme adaték. — A' számtalan példákból legyen elég egyet kettőt itt felhoznom. — Gál Péter írja Eszterházy Miklós grófnak, a' Bethlen Gáborral végzetek felől 1623-ban: „Kedvetlenek sem voltak császár urunk ő fölségéhez az emberek, és megtetszett szovokból, hogy az kényszerítésből *köllyessék* más urat uralniok“; — ismét: „Az hazonk (hazánk) fiajinak, az magyaroknak mennyit *köllyessék* hinni, — azt már ő (Bethlen) megüsmerte.“ — Tovább írja: „Nem *köllyött* volna megengedni, hogy azt disputálták az gyűlésben; — azt sem *köllyött* volna megengedni ő fölségének, hogy Thurzó Sztaniszló, úgy mond, engem olly bücsületlenül, tisztátalanul nyelvén forgatott“. — Bethlen Gábor írja a' vármegyékhez azon évi sept. 2-ról: „Mind ezekért, és egyébbb előttünk álló szükséges dolgokért is, *kölletett* Hivségteknek ad diem 10-mum praesentis mensis Sept. Congregatiót promulgáltatnunk“. — Pogrányi István és Szikszay István írják végre Thurzó Szaniszló nádornak, azon évben: „Mert régen megtanulta azt, (Bethlen) hogy az fejedelmek felől avagy halogatni *köll*, avagy gonoszt nem *kell* mondani“. — Azonban igen gyakran felcseréltetett már a' régi időktől fogva e' két szó egymással, sőt itt ott előbukkan a' hibás *kellenék* is *kelletnék* helyett.

Jászay Pál.